

BADIIY MATNLARNING LINGVOPOETIK TAHLILI ASOSLARI

Mirzayev Ashurali Baxtiyor o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti ingliz tilini o‘qitish metodikasi kafedrasida o‘qituvchisi

Akramova Nilufar A‘zamjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti lingvistikasi (ingliz tili) yo‘nalishi magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada badiiy asarlarning turlari, ularni badiiy asar deb hisoblanishiga asos bo‘ladigan faktorlar, badiiy matnlarga xos bo‘lgan xususiyatlar haqida bayon etilgan. Badiiy matnning lingvopoetik tahlili haqida ma‘lumotlar berilgan, tushunchalar va misollar keltirilgan.

Badiiy matnlar - bu adabiyot va badiiy yozuv janrlaridan biriga kiruvchi matnlar bo‘lib, unda xabarga berilgan shakl uning mazmuni kabi hayotiy ahamiyatga ega. Ular boshqa matn turlaridan shu ma‘noda qat‘iy estetik niyatlari bilan ajralib turadi.

Adabiy matnlarning yaratilishi qadim zamonlardan beri insonga hamroh bo‘ladi, xoh marosim qo‘shiqlari, lirik odelar, epik yoki dramatik rivoyatlar va boshqa ko‘plab shakllar, vaqt o‘tishi bilan "adabiy janrlar" deb ataladigan bir qator janrlarga aylanadi. San‘atning boshqa turlari kabi buyuk adabiy matnlar ham turli tsivilizatsiyalarning badiiy va tarixiy merosining bir qismini tashkil qiladi, chunki ularda nafaqat ma‘lum bir ma‘lumot (zamon, ma‘lum ijtimoiy, siyosiy sharoitlar), balki o‘ziga xos tuyg‘u ham mavjud. va sub‘ektivligi va sezgirligi san‘at asarini yaratadigan rassomning individualligi.

Badiiy matnning xususiyatlari:

1. Poetik niyat

Badiiy matnlar ma'naviy ta'lim beradi. Matnning boshqa shakllaridan farqli o'laroq, adabiy asarlar o'quvchiga estetik tajriba taqdim etadi: o'qish ma'naviy turni o'rganish, matnning o'zi ishlashidan hayratlanish, ma'lum bilimlarni o'zlashtirish o'rniga, masalan, gazeta o'qish yoki asbobdan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar.

2. Subyektivlik

Badiiy matn aloqadagi ikkita sezgirlikning natijasidir: muallifning va o'quvchining. Shu ma'noda, u o'quvchiga voqelik haqida narsalarni tushuntirishga intiladigan ob'ektiv, informatsion matn emas, balki ko'pincha sub'ektiv nuqtai nazardan, original va takrorlanmaydigan yondashuvdan so'raydi.

3. Davr ruhi

Shu bilan birga, adabiy matnlar "zamon ruhi" deb ataladigan narsani o'z ichiga oladi, bu ma'lum bir davrdagi jamoa yoki butun tsivilizatsiyani tavsiflovchi jamoaviy tuyg'u deb ataladi. Misol uchun, ekzistensialistik romanlar 20-asr o'rtalarida ikki jahon urushidan (birinchi va ikkinchi) keyingi pessimizm va tushkunlikni aks ettirdi.

4. Til

Yozuvchining "uslub" - bu tildan foydalanishning o'ziga xos va o'ziga xos usuli.

Badiiy matnlarda tilning ishlanishi, hech bo'lmaganda, o'ziga xosdir. Badiiy matn estetik maqsadlarda grammatik me'yorni (ayniqsa she'riyatda keng tarqalgan) buzishga va umumiy ma'noda tildan ma'lumot uzatish vositasi sifatida emas, balki badiiy asar yaratish uchun material sifatida foydalanishga yo'l qo'yishi mumkin. Yozuvchining "uslub" bu ma'noda uning tildan foydalanishning o'ziga xos va o'ziga xos usulidir.

5. Imkoniyat

Badiiy matnlarni o'qish bepul, ya'ni erkin, aniq maqsadsiz va hech qanday foydalanmasdan amalga oshiriladi. Mashhur britaniyalik yozuvchi Oskar Uayldning ta'kidlashicha, san'at "chuqur foydasiz", chunki u o'z o'quvchilarining hayotida

ma'naviy boyitish yoki o'yin-kulgidan boshqa hech qanday pragmatik maqsadni amalga oshirmaydi.

6. Badiylik

Badiiy matnlar muallifning tasavvuri va ixtiroligidan kelib chiqadi.

Badiiy matnlar, asosan, badiiy (ayniqsa, hikoya) asarlardir. Ya'ni, ular haqiqatda sodir bo'lmagan voqealarni, balki dunyoga bo'lgan o'ziga xos qarashlari va o'ziga xos sezgirliklariga ko'ra voqelikni qayta ishlagan muallifning tasavvuri va ixtiroligidan kelib chiqadi.

Buni she'r va insholarda idrok etish ancha murakkab, chunki muallifning sub'ektiv tomonlari hikoyada emas, balki tavsif yoki tushuntirishda aks ettirilgan.

7. Haqiqiy o'xshashlik

Badiiy matnlar xayoliy yoki xayoliy xarakterga ega bo'lishiga qaramay, ishonchli, ya'ni ishonarli. Uning ishlashi muallif va o'quvchi o'rtasidagi "kufr shartnomasini to'xtatib turish" ga bog'liq bo'lib, bunda ikkinchisi matnni haqiqat emasligini bilgan holda o'qishga rozi bo'ladi. Buning evaziga muallif uni shunday qurishni va'da qiladiki, bu hunarmandchilik oxirgi sahifasigacha davom etadi.

8. Taqlid qiluvchi xarakter

Badiiy matnlar haqiqiy tajriba versiyalaridir.

Badiiy matnlar voqelikka taqlid qiladi, ya'ni uni ko'chiradi, qayta shakllantiradi, adabiy asar qurish uchun xom ashyo sifatida foydalanadi. Shu ma'noda, adabiy matnlar "mimetik" deyiladi: ular haqiqiy tajribaning tasvirlari, tasavvurlari, versiyalari.

9. Adabiy janrlar

Dramaturgiya - bu teatr tomoshasi uchun mo'ljallangan matnlarni yozish. Badiiy matnning o'ziga xos shakllari mavjud bo'lib, ular umumiy ishlash qoidalariga ko'ra bir-biridan ajralib turadi va ular:

- Hikoya. Hikoya sodir bo'lgan adabiy matnlar, hikoyachining ovozi uchun javobgardir. Bu hikoyalar ozmi-ko'pmi xayoliy, hatto fantastik, original va ishonarli tarzda tasvirlangan qahramonlar va voqealarni o'z ichiga oladi.

- she'riyat. Aniqlash eng qiyin janrlardan biri, chunki u ko'p shakllarni olishi mumkin. Bu muallifning sub'ektivligidagi ba'zi tegishli tajribaning majoziy yoki metaforik til orqali she'riy tavsifidir.

- Dramaturgiya. Aktyorlar tomonidan va ma'lum bir sahnada teatr tomoshasi uchun mo'ljallangan matnlarni yozish. Hikoyalarni ifodalashiga qaramay, ular hikoyachiga ega emaslar.

10. Qonuniylashtirish

Badiiy matnlar avlod-dan-avlodga o'tib, vaqt o'tishi bilan saqlanib qoladi, chunki ular qimmatli, dolzarb va kelajak fuqarolarni tarbiyalash uchun muhim hisoblanadi.

Badiiy asar turlarini ko'rib chiqqanimizdek, ularning lingvopoetik tahlili kosa tagidagi nimkosa kabi, ya'ni yozuvchining nima demoqchiligini chuqur tahlil qilishga asoslanadi. Bunda o'sha davr ruhi, millat ahvoli, zamon ruhi singdirilgan bo'ladi. Yozuvchi voqealarni asosan hayotdan oladi, ya'ni ko'rgan bilgan voqealariga badiiy ifoda berib uni ijod mahsuliga aylantiradi.

Masalan, Abdulla Qahhorning "Bemor" hikoyasida shunday parcha bor.

"Sotiboldining xotini og'rib qoldi. Sotiboldi kasalni o'qitdi-bo'lmadi, tabibga ko'rsatdi. Tabib qon oldi. Betobning ko'zi tinib boshi aylanadigan bo'lib qoldi. Baxshi o'qidi. Allaqanday bir xotin kelib tolning xipchini bilan savaladi, tovuq so'yib qonladi... bularning hammasi, albatta, pul bilan bo'ladi. Bunday vaqtda yo'g'on cho'ziladi, ingichka uziladi" shunga guvoh bo'lishimiz mumkinki, Sotiboldi nihoyatda sodda, uning timsolida o'sha davr insonlarining umumiy timsoli berilyapti, kasalni endi biz kutqanimizdek shifoxonaga emas, o'sha davrda davolash mumkin bo'lgan muolajalar bilan davolay boshladi. Undan qon olindi, holsiz ayol battar ahvoli og'irlashdi. Asarni o'qishingiz bilan o'sha davrga tushib qolgandek his qilasiz o'zingizni, ularga yordam bergingiz, maslahat bergingiz keladi. Bu yozuvchining badiiy mahorati yuqoriligidan, o'z maqsadiga yetishganidan, lingvopoetik maqsadga to'la erishilganidan darak beradi.

“yana ko‘zini yumdi, shu yumganicha qatib ochmadi-saharga borib uzildi. Sotiboldi qizchasini o‘lik yonidan olib, boshqa yoqqa yotqizayotganda qizcha uyg‘ondi va ko‘zini ochmasdan odatdagicha duo qildi:

-Xudoyo ayamdi daydiga davo beygin” bu parchani o‘qiganimiz hamono barchasini tushunamiz, ayol joni uzildi, qizcha doimgidek duo qila boshladi, hech qayerdan najot bo‘lmadi va ayol vafot etdi. Bu ayol timsolida o‘sha davr ruhi, zamon nafasi, barcha ayollar va odiiy o‘rtaxol aholi turmush tarsi haqida ma’lumot olishimiz mumkin.

XULOSA

Badiiy asarni tahlil qilishda bu asarning inson ko‘ngliga qanchalik kirib borishi, o‘z o‘quvchilarini topishi yozuvchi mahoratiga bog‘liq. Badiiy asarlarda jimjimador so‘zlar emas, oddiy, sodda so‘zlardan foydalanib asarning ifodaliligini oshirgan yozuvchi va shoirlar asarlari o‘lmas va eng ko‘p kitobxonga ega asarlar hisoblanadi. Ularning badiiy til mahorati asarni lingvopoetik tahlil qilganda yaqqol ko‘rinadi. Yozuvchi hayot hodisalarini o‘z fikriga ko‘ra soddalashtirib badiiy ifoda berib, badiiy asarga aylantiradi va xalqqa taqdim etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xoshimova Nargis Abdullayevna. Hoshimova, N. A. (2020). Ingliz va o‘zbek tillarining funktsional uslublari. *Молодой ученый*, (19), 584-585.
2. Xoshimova Nargis Abdullayevna. Xoshimova, N. (2019). External factors of associations’ individuality. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(2), 134-136.
3. Xoshimova Nargis Abdullayevna. Abdullayevna, K. N. (2022). Aphorisms in Different Language Syste Linguoculturological Research. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(6), 325-328.
4. Tojiboev Isakjon Madalimovich. Bahriddinov, M. M., Turgunov, D. B., & Tojiboyev, I. M. (2020). SOME PROBLEMS OF LEXICAL INVESTIGATION OF THE NOVEL ULYSSES BY JAMES JOYCE. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(1), 208-212.
5. Tojiboev Isakjon Madalimovich. Isaqjon, T. (2022). Strategies and techniques for improving EFL learners’ reading skills. *Involta Scientific Journal*, 1(11), 94-99.

6. Axunjanova Mohira Azamovna. Mohira, A., & Isakjon, T. (2022). METHODOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 3, 68-71.
7. Axunjanova Mohira Azamovna. Mahira, A. (2022). DETERMINATION OF THE REAL NEED OR THE STUDY OF THE MOTIVATION OF STUDENTS WITH DISABILITIES TO LEARN A NEW LANGUAGE. *Involta Scientific Journal*, 1(12), 56-59.
8. Axunjanova Mohira Azamovna. Mohira, A., & Isakjon, T. (2022). METHODOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 3, 68-71.
9. Axunjanova Mohira Azamovna. Ahundjanova, M. A. (2020). METHODS AND METHODS OF TEACHING RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE. *Экономика и социум*, (11), 46-49.
10. Axunjanova Mohira Azamovna. Ahundjanova, M. (2022). THE NEEDS FOR IMPROVING LEARNERS' AUTONOMY IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES— AS A KEY FACTOR TO BOOST LANGUAGE LEARNERS. *Science and innovation*, 1(B6), 390-392.
11. G'ofurova Nozima Ikromovna. Nozima, G. (2021). Замонавий тилшуносликда термин тушунчаси ва кўп компонентлик терминларнинг таҳлили. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(6).
12. G'ofurova Nozima Ikromovna. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantic classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 571-575.
13. G'ofurova Nozima Ikromovna. Mirzayev, A., & Oripova, S. (2022). COMMUNICATIVE METHOD—A NEW APPROACH IN THE PRACTICE OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Science and innovation*, 1(B6), 778-783.
14. Mirzaev Ashurali Baxtiyor o'g'li. Ashurali, M. (2022). HOZIRGI KUNDAGI TA'LIM TIZIMIDA ONLAYN TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN METODNI TA'LIMGA JORIY QILISHNING AKTUALLIGI. *Involta Scientific Journal*, 1(13), 25-28.
15. Mirzaev Ashurali Baxtiyor o'g'li. Diyora, N., & Mirzayev, A. (2023). THE ROLE OF PARALINGUISTIC TOOLS IN THE COMMUNICATION PROCESS. *Involta Scientific Journal*, 2(1), 17-22.
16. Mirzaev Ashurali Baxtiyor o'g'li. Rustambek, O., & Ashurali, M. (2022). THE METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Involta Scientific Journal*, 1(13), 106-110.